

23.81x32.12	1/2	6 עמוד	שבת - מקור ראשון	04/2026	97585358-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

המדינה והארץ :

בין אוגדה לכפר מימון

הוויכוח על דרכה של ההתיישבות ביו"ש מחזיר את הרב יהודה ברנדס אל ימי הבראשית של תנועת המזרחי

גבעת שדה יונתן בבנימין צילום: חיים גולדברג, פלאש 90

המדינה והארץ

האם ראוי להתיישב בשטחי הארץ גם בניגוד להוראות החוק? שורשי הוויכוח סביב החוות והגבעות ביהודה ושומרון נעוצים ביסודותיה של התנועה הציונית בכלל והציונות הדתית בפרט, ובשני זרמי העומק שמלווים אותה מראשיתה ועד ימינו / יהודה ברנדס /

הדיון על שאלת החוות והגבעות איננו חדש; הוא נמשך מאז ראשית הציונות. לפני שנוקטים עמדה לכאן או לכאן, כדאי להכיר את הרקע, הרעיוני וההיסטורי של הוויכוח, ולהבין את השורשים והרקע של הסוגיה האקטואלית. ברצוני להציע כאן לפחות היבט אחד של הרקע עתיק היומין של המחלוקת.

תחילה יש לומר שהוויכוח מתנהל כיום בשני מישורים, וגם מול שתי אוכלוסיות. מישור אחד הוא הוויכוח ברבר הלגיטימיות של התיישבות שאינה מאושרת ומוסכמת על ידי הממשלה. מישור אחר לחלוטין – וגם נוגע לאוכלוסייה אחרת – עוסק בפגיי עה באזרחים או ברכוש ערבי. המאמר הזה יתייחס רק למישור הראשון. המישור השני מחייב דיון אחר וגם אמצעי טיפול אחרים מצד הרשויות, ובע"ה יוקדש לו מאמר בפני עצמו. בין החוות ביהודה ושומרון ישנן חוות שהוקמו על אדמות "כשרות", באישור הצבא והמדינה. על החוות האלה יכול להיות ערעור רק מצד מי שאינם מסכימים עם מדיניות הממשלה בהתיישבות ביהודה ושומרון. גם הנושא הזה אינו מענייננו כאן.

בדיוננו כאן נתמקד רק במחלוקת בין מי שסבורים שיש להקים חוות גם בלי אישור, מתוך כוונה למתוח את גבולות ההתיישבות, ולקוות שאחרי מאבק יזכו בסופו של דבר להכרה, ובין מי שעומדים נגדם ואומרים שאסור לעשות כך משום שאין לפגוע בסמכותה של המדינה וריבונותה, ואין להתיישב בניגוד לחוק או לפקודות הצבא הארצי על

השלטון ביהודה ושומרון. הוויכוח על הלגיטימיות של המעשים הללו נוגע בשורשי העשייה הציונית והציונית-דתית מראשיתה, ואת השורשים הללו אנסה לחשוף בשורות הבאות.

האם חובבי ציון היו ציונים

היסטוריונים נחלקו היכן מתחילה התנועה הציונית. בדרך כלל, עמדתו של ההיסטוריון אינה נקבעת על פי העובדות, שהן ידועות למדי, אלא על פי השקפתו. הגישה המקדימה והשורשית ביותר טוענת שהציוני הראשון היה אברהם אבינו, מרגע שנצטווה "לָךְ לָךְ". מאז ועד עתה, נכספים היהודים לציון. הנסיבות גרמו לאברהם אבינו עצמו לרדת מצרימה, ליעקב לבי"רוח לחרן, ולבניו לרדת מצרימה. בהמשך נאלצנו לגלות לאשור ולבבל בסוף ימי בית ראשון, ושוב לכל קצוות תבל אחרי חורבן בית שני והתמעטות היישוב בארץ בתקופה הרומית והביזנטית. במשך כל התקופות האלה שאפו רוב היהודים לשוב לארץ. רובם הגדול בדרך של תפילה והבטחת תקווה, ומיעוטם בעשייה בפועל, בע"לייה והתיישבות.

אפשר לראות את ממשכי דרכו של אברהם אבינו בכל דור ודור: זרובבל, עזרא ונחמיה והעולים עמהם בימי שיבת ציון, ריה"ל והרמב"ן, בעלי התוספות ואישים וקבוצות נוספים בתקופת ימי הביניים, מקימי המרכזים בירושלים ובצפת בתחילת העת החדשה, ובהמשך זרם של עליות יחי

דים וקבוצות מארצות השלטון העות'מני, ועליות מאירופה החל מעליית תלמידי הבעש"ט, הגר"א והחתם סופר במאה ה-18 ותחילת המאה ה-19, ועד לחובבי ציון בשי"להי המאה ה-19.

לפי גישה זו, עליית הביל"ויים, כמו גם עליית התימנים בתרמ"ב (1882), אינן ראויות לתואר "העלייה הראשונה" בשום אופן. הן היו חלק מרצף העליות המסורתיות שהלך והתגבר החל משלהי המאה התשע"ע עשרה. במוכן הזה, כמעט כל העליות הללו היו "ציוניות-דתיות" (אפילו הביל"ויים נדרשו לרמה מסוימת של קיום מצוות, ולו למראית עין; חובבי ציון מינו את ר' יחיאל מיכל פינס מירושלים להשגיח על כך). כך היה גם בכל המושבות שהוקמו על ידי חובבי ציון, עד הגעת הצעירים הסור-ציאליסטים במהלך "העלייה השנייה", החל משנת 1904.

חובבי ציון הייתה תנועת עלייה לארץ שהתפתחה כמזרח אירופה במחצית השנייה של המאה ה-19, ואחד ממנהיגיה הבולטים היה הרב שמואל מוהליבר. לתנועה המעי"שית קדמה התעוררות רעיונית שכונתה על ידי חלק מן ההיסטוריונים "מבשרי הציונות", ובהם הרבנים יהודה אלקלעי, צבי קלישר ואלהו גוטמכר.

כל התנועה הציונית הזאת, מימי אבי"רהם אבינו, הונעה מכוח המצווה לעלות לארץ ישראל, להתיישב בה וליישבה, ומי"תוך ההבנה שמקומו של עם ישראל הוא בארץ ישראל, וכי תקופת הגלות היא שבר זמני, שגם אם הוא ממושך, יש לפעול כדי להיחלץ ממנו, אם בדרך של תקווה, תפילות וציפייה לישועה מן השמיים ואם בדרך של פעולה מעשית.

הציונות הדתית של הרב מוהליבר ותי"נועת חובבי ציון הרתה על דגלה את מצי"וות יישוב הארץ. היא לא עוררה התנגדות משמעותית מן האגף החרדי מפני שהיא דיברה בשפה דתית מסורתית, והיא לא עניינה במיוחד את האגף הרפורמי והמשי"כילי, מכיוון שהללו ראו בה קוריוז שמרני שעתידי לחלוף מן העולם יחד עם היהדות הישנה שאינה מסתגלת לעולם החדש.

המזרחי ותוכנית אוגדה

כל זה השתנה עם הופעתם של הרצל והתנועה הציונית החדשה, בעשור האחרון של המאה ה-19. ישנם היסטוריונים הטוע"נים שהמוקד של הציונות הוא כינונה של מדינה לעם ישראל, ומהלך זה התחיל רק אצל הרצל. ועל כן לשיטתם השם "ציונות" מתייחס רק לזו ההרצליאנית, ואת כל מה שקדם לה הם מוכנים, לכל היותר, לכנות בתואר "מבשרי הציונות".

הרצל הוביל מהלך של ציונות מדי"נית בעקבות הפוגרומים ברוסיה והיחי"שפות לגילויי אנטישמיות באירופה ה"תרבותית", שבשיאם משפט דרייפוס. הרצל הגיע למסקנה שאין ליהודים עתיד באירופה, שונאת היהודים ואויבתם מקדי"מת דנא, וכי יש לפתור את הבעיה היהודית בהקמת מדינה עצמאית לעם ישראל.

ספרי המופת שלו, שעליהם התבססה הציונות בעקבותיו, היו החיבור הפרוגרי"מטי "מדינת היהודים" והחיבור האוטופי "אלטנוילנד". בשניהם שורטטה מדינה

97585357-9	04/2026	מקור ראשון - שבת	עמוד 7	2/2	12.01x29.54
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

המדינה היהודית התלכדו. אבל המחלוקת הבסיסית שנתגלעה בתוך הציונות הדי-תית, סמוך אחרי הקמת המזרחי, נשארה איתנו עד היום הזה.

הכרעה בכפר מימון

ההוגה הציוני-דתי הגדול הבא, יורשם של הרבנים מוהליבר וריינס, הוא הראי"ה קוק. היכן עמד הרב קוק בסוגיה זו? ככל הנראה, הרב קוק הכיל כדרכו את שני הקי-טבים. הקובץ "אורות ארץ ישראל", הפו-תח את הספר "אורות", המציג את משנתו הלאומית והציונית של הראי"ה, נפתח במילים "ארץ ישראל אינה קנין חיצוני לאומה". אך באותו הספר, ב"אורות יש-ראל", מתבררת גם חשיבותה של המדי-נה, ומצוטט המשפט מתוך שמונה קבצים: "מדינת ישראל היא יסוד כסא ה' בעולם". תלמידיו וממשיכי דרכו של הראי"ה נחלו קו בסוגיה הזאת בכמה וכמה מקרים שבהם העימות בין שתי המגמות צף מעל פני השטח ודרש הכרעה מעשית.

מפני קוצר היריעה לא נאריך בדוגמאות וראיות על פני למעלה ממאה ועשרים הש-נים שמאז הקמת המזרחי ועד ימינו. נתמקד רק באירוע בולט אחד, סמוך יחסית לזמי-ננו. כשם שהקונגרס השישי ופרשת אוגנדה בשנת תרס"ד היה קו פרשת מים שבו הוכי-רע לכיוון של ארץ ישראל, בכפר-מימון של שנת תשס"ה הייתה נקודת הכרעה לכיוון של מדינת ישראל. הציונות הדתית הת-קבצה לכפר-מימון לקראת רגעי ההכרעה של המאבק על עקירת גוש קטיף. בצד אחד עמדו מי שאמרו: ארץ ישראל קודמת, אין המדינה רשאית להחליט על עזיבת שטחי ארץ ישראל ומסירתם לנכרים. בצד האחר עמדו אלו שאמרו: מדינת ישראל היא הרי-בון בארץ ישראל והיא נציגתו של עם יש-ראל, חייבים לקבל את מרות המדינה.

השאלה המעשית הייתה: האם צועדים לעבר הגוש כדי לנסות לסכל את העקי-רה, או מקבלים את הדין? השאלה המעשית של חיילים בצה"ל הייתה: האם לסרב פקו-דה? ההכרעה בכפר מימון הייתה לקבל את דין המדינה. הציונות הריינסית גברה על הציונות המוהליברית. לגבי סירוב הפקודה ניתנו על ידי רבנים שונים תשובות שונות בסיטואציות שונות שלא כאן המקום לפו-רטן, אבל דומני שהמגמה הכללית הייתה להשתדל להימנע מהתנגשות חזיתית עם המדינה, הצבא והחוק.

כשם שפרשת אוגנדה לא הייתה סוף פסוק לכיוון האחד, כך פרשת גוש קטיף לא הייתה סוף פסוק לכיוון האחר. שני הכוחות עדיין מתרוצצים במחננו. אלו האומרים 'ארץ ישראל קודמת לנו להי-תיישב והמדינה אינה רשאית להפריע', ממשיכים את הקו המוהליברי, הארצי-שראלי. אלו האומרים 'אין ארץ ישראל בלי עם ישראל והנהגת מדינתו הנבחרת', ממשיכים את הקו הריינסיאני. חז"ל לימדו דונו שכל מחלוקת ששני הצדדים בה מכי-וונים לשם שמיים, תמשיך להתקיים, שכן אלו ואלו דברי אלוהים חיים. צריך למצוא את האיזון הנכון בין הקטבים, ולקבל הכר-עות מעשיות לפי המציאות המשתנה. אבל השיח של המחלוקת צריך להתנהל מתוך כבוד והערכה הדדית. ואיך, זיל גמור. ●

יהודית, חילונית וליברלית, שהיהודים יתקבצו אליה ויכוננו בה חברת מופת. שלא כחובבי ציון, הרצל חשב שהפתרון לא יושג על ידי התיישבות בלבד וכי יש צורך במהלך מדיני. הוא חיזר אחרי מנהיגי האומות: הסולטן הטורקי, הקייזר הגרמני, הצאר הרוסי ושרי הממשלה הבריטית, על מנת שיקצו לו זכות (צ'ארטר) להקי-מת מדינה, שאליה אפשר יהיה להביא את היהודים בהמוניהם.

הרצל חולל מהפכה בעולם היהודי והניע תנופה אדירה, ובמקביל עורר גם התנגדות חריפה. החרדים נבהלו מהרעיון של הקמת מדינה בדרך של פוליטיקה ריאלי, בלי נס ובלי משיח. יותר מכך הם הזדעזעו מהמחשבה שבארץ ישראל תקום מדינה חילונית מודרנית, שהרי לא לכך ייחלנו במשך אלפיים שנות גלות. מן הצד הרפורמי-ליברלי התנגדו לרעיון של ארץ ישראל ושל מדינה ליהודים בלבד, מפני שהרצל ערער על אמונת היסוד שלהם בדבר השתלבות היהודים בחברה הכללית, הנכרית, בעזרת האמנציפציה, שוויון הדי-כויות ואולי גם התבוללות.

הרב מוהליבר וחובבי ציון תמכו בהי-רצל, אולם הרב מוהליבר כבר היה באחי-רית ימיו. הוא נפטר סמוך לאחר הקונגרס הציוני הראשון, ומידת השפעתו בסוגיה של הציונות החדשה והדת הייתה מוגבי-לת. בתוך המשבר שבין הציונות לדתיים הופיע הרב יצחק יעקב ריינס. הוא לא קיבל את ההתנגדות החרדית להרצל ולתנועה שיסד, והחליט להצטרף לתנועה ולהקים את המזרחי כמסגרת עבור הדתיים בתנועה הציונית הכללית. המזרחי של הרב ריינס, בשונה מחיבת ציון של הרב מוהליבר, נולד על בסיס ההכרה שהתנועה הציונית היא תנועה החותרת להקמת מדינה יהודית, ומי-תוך מודעות לכך שהציונות ההרצליאנית מתכוונת למדינה חילונית מודרנית. הרב ריינס ביקש להשפיע על אופייה של הת-נועה ולאחר מכן של המדינה שתקום, ולי-צור מרחב עבור הדתיים בתוכה, ואף קיווה שלימים המדינה תהיה דתית.

ההבדל הגדול בין הרב מוהליבר וחובבי ציון ובין הרב ריינס והמזרחי נעוץ בשאלה מה המניע היסודי של הציונות שלהם: ארץ ישראל או מדינת ישראל. להבחנה הזו יש נקודת ציון היסטורית ברורה מאוד, והיא התרחשה בקונגרס הציוני השישי, בשנת 1903, כשנה אחרי הקמת המזרחי. ההצ-עה שהביא הרצל לקונגרס, כפתרון – זמני-אומנם – לבעיית היהודים שהחריפה מאד אחרי פרעות קייסנב, הייתה להקים במז-רח אפריקה מדינה יהודית בחסות הברי-טים. זוהי התוכנית שנודעה בשם "תוכי-נית אוגנדה". חובבי ציון ברוסיה, ממשיכי דרכו של הרב מוהליבר, התנגדו להצעה בחריפות; מבחינתם אין מקום לעם היהודי מחוץ לארץ ישראל. ואולם נציגי המזרחי בראשות הרב ריינס תמכו בהצעה, והדבר אינו מפתיע לאור מה שנאמר עד כאן. חי-בבי ציון היו ציונים של ארץ ישראל, המדי-נה רחיה ציונים של מדינת ישראל, והם היו מוכנים ללכת עם הרצל למדינת ישראל גם אם היא מחוץ לארץ.

רעיון אוגנדה כשל אומנם, ברוך ה', וזכינו שרעיון ההתיישבות בארץ ורעיון